

کازرون

علی اکبر حمیدی

شهرستان کازرون یکی از شهرستان‌های استان فارس است. شهرستان کازرون از شرق به شهرستان شیراز، از شمال به شهرستان ممسنی و از غرب و جنوب به استان بوشهر و از جنوب شرقی به شهرستان فراهین محدود می‌شود. نظر به قدمت تاریخی و فرهنگی بسیار زیاد این منطقه پزشکی سنتی این منطقه نیز بسیار وسیع و گسترده است و ما در این مقاله به بررسی بخشی از این حرفه می‌پردازیم.

بیماری‌های روحی

جن‌زدگی، تپو (Tapo): معتقدند اگر فردی تنها به مکان‌های تاریک، کنار چشمه بیابان، خرابه‌ها و زیردستان به هنگام شب برود، جن‌ها و پری‌های ساکن در آن مکان‌ها فرد را اذیت می‌کنند و فرد بیمار می‌شود.

علائم جن‌زدگی حرکات بی‌اراده دست‌ها و پاها، فلج اعضا بدن، حرف‌های نامرتب و گنگ و تبلرز است.

درمان

نزد ملا یا دعانویس رفته دعا می‌گیرند. این دعاها را به چندین روش استفاده می‌کنند:

- به همراه اسفند و زاغ (زاچ) دعا را دود می‌کنند.

- دعا را در آب زده به بیمار می‌خورانند.

- دعا را در آب زده و آن آب را به لباس و رختخواب و صورت بیمار می‌پاشند.

- دعا را به لباس بیمار وصل می‌کنند.

- درمان نزد اشخاصی که توانایی حاضر کردن جن و پری‌ها را داشته باشد می‌روند. این افراد را بهره‌بردار (bahredār) می‌نامند.

بهره‌بردار بیمار را در اتاقی نشاندند و دختر نابالغی را هم نزد بیمار می‌نشاند، مقداری نمک و کاسه آب

جلوی دختر نابالغ و بیمار می‌گذارد، پس از اطاق خارج شده به اطاق دیگری رفته، با جن‌ها ارتباط برقرار می‌کند. همزمان با ارتباط وی با جن‌ها دخترک نابالغ جن‌ها را در آب می‌بیند. بهره‌بردار از جن‌ها طریق درمان را می‌پرسد، اگر بیمار از نظر جن‌ها قابل درمان بود به بهره‌بردار می‌گویند برای بیمار دعا می‌نویسد اگر شفا نیابد اجازه درمان داده نمی‌شود روش استفاده از دعا مانند درمان جن‌زدگی است.

تپو یکی دیگر از بیماری‌های روحی است که شب به انسان عارض می‌شود، موجودی است سنگین وزن که روی فرد خوابیده می‌نشیند و قدرت نفس کشیدن را از وی سلب می‌کند به حدی فرد دچار وحشت و بی‌حالی شده و به نفس زدن می‌افتد درمان ویژه‌ای ندارد و باید خوابیده را به آرامی بیدار کرد. امروزه بختک (تپو) را ناشی از خوردن غذاهای زیاد و سنگین می‌دانند.

بیماری‌های جسمی

سردرد برای درمان این بیماری جوشانده کاکنج (hākonj)، اکلیل کوهی، رازیانه، زیره سیاه، آویشن، انیسون (سیاه‌دانه)، و مریم‌خودی، به بیمار می‌خورانند.

برای رفع سرگیجه ناشی از سردرد خاکشیر را داخل آب سرد ریخته به صورت شربت می‌خورند.

گوش‌درد برای درمان چند قطره از شیر زنی که دختر زاییده است یا داخل گوش می‌چکانند. یا دود سیگار و قلیان را داخل گوش می‌دهند.

- در روستای مهرنجان داخل گوش کمی لته‌نو (Lateyno) (پارچه نو) می‌گذارند.

- در روستای کشکولی برای درمان گوش‌درد بایونه را با نبات و روغن حیوانی می‌جوشانند بعد از سرد شدن چند قطره داخل گوش می‌چکانند.

چشم‌درد برای درمان چشم‌درد داخل چشم یک قطره آب‌نمک می‌چکانند. در روستای بودان هفت دانه گندم را نزد ملا برده تا برای هر کدام سوره‌ای بخواند. پس گندم‌ها را به بیمار می‌خورانند تا بهبود یابد.

در روستای مهرنجان مقداری از شیر زنی که دختر زاییده است را داخل چشم می‌ریزند در کشکولی پوست درخت ساری آقاچ (sāry āgāč) درخت زرشک را جوشانده روزی سه بار داخل چشم می‌چکانند.

دندان‌درد برای درمان دندان‌درد الوک (aluk) (بادام کوهی) را کوبیده روی موضع درد می‌گذارند. برای رفع آبسه دندان شیر درخت الوک را روی دندان می‌گذارند. در نودان برای رفع دندان‌درد دنش (doneš) اسپند را روی دندان می‌گذارند. در مهرنجان نمک و زاج (زاغ) روی دندان می‌گذارند در شهر کازرون جوال‌دوز را داغ کرده روی دندان می‌گذارند.

سرماخوردگی علائم این بیماری آبریزش از چشم و بینی و عطسه‌های مداوم و سرفه و تب است. برای درمان از جوشانده چهارگیاه نیکو (banka) چکن (cegan)، ریشه مک (mak) شیرین بیان پرسیاوشون و عناب، رواتربک (ravātorbak) به بیمار می‌خورانند. همچنین برگ اکالیپتوس را بخور می‌دهند. خار برغاتوکانی (borgātokāny) را سایید با آرد به صورت حلوا استفاده می‌کند. در روستای کشکولی ریشه

مک (mak) را با مغز پسته کوهی جوشانده به مدت سه یا چهار روز صبح‌ها ناشتا به بیمار می‌خورانند. برای درمان سینه‌درد با سرفه از داروهای سرماخوردگی استفاده می‌کنند. در روستای نودان جوشانده گیاه کیو (kopu) را به بیمار می‌خورانند. در روستای مهرنجان جوشانده هفت تخمک تخم ریحان، نبکو، مرمشک (marmarešk) تودری (todori)، به‌دانه ساق نیلوفر، کتیرا و رواتوبک را به بیمار می‌دهند.

گلودرد علائم این بیماری فرو نرفتن آب دهان و وجود خلط در سینه است. برای درمان انگشت دست را به خاکستر آغشته کرده و داخل دهان می‌کنند و با ناخن لوزه‌ها را خراش می‌دهند تا چرک و خون از آن‌ها خارج شود. سپس آب قلیان را غرغره می‌کنند. از جوشانده چهارگیاه (در سرماخوردگی ذکر شد) و تخم گشنیز به بیمار می‌خورانند.

سیاه‌سرفه علائم این بیماری سرفه‌های شدید که منجر به سیاه شدن صورت بیمار و حالت غش می‌شود. برای درمان از جوشانده پوست انار، کاکل درف، گل کدو به بیمار می‌خورانند. یا پوست کدو را سوراخ کرده جلوی سینه بیمار آویزان می‌کنند. به بیمار شیر اسب می‌دهند.

آنفلوآنزا نوعی سرماخوردگی شدید است. اگر بیمار دچار دل‌درد شود در این صورت آنفلوآنزا به قلب زده و بیمار می‌میرد و اگر دچار سردرد شود این بیماری به سر زده با خوردن جوشانده داروهای سرماخوردگی درمان می‌شود. علائم آن بی‌هوشی، کری، و کوری موقتی گوش و چشم است.

دل‌درد برای درمان دل‌درد از جوشانده بی‌مادرون (bymādarun)، آله (alpe)، دن (den) سربرنجاسک (sarberenjāsk)، که یک شب نیز زیر نور ماه قرار داده شده است صبح ناشتا می‌خورند یا خاکشیر را با نبات شربت کرده می‌خورند. در روستای مهرنجان از ساییده گیاهان زنیون (zenyon) کوکو (kuhkuh) داخل چای با شیر ریخته می‌خورند یا جوشانده زنیون و گاوزبان را با نبات می‌خورند. یا جوشانده گیاهان دن، اشک (ošmak) سرزردک (sarzardak) و گاوزبان را می‌خورند. در روستای کشکولی زعفران و زیره را با آرد سرخ کرده و حلوايي تهیه کرده به بیمار می‌خورانند.

برای درمان دل‌درد نوزاد ساییده گیاه گل‌کُنه (golkone) (گل‌نگین) فلوس (folus) زنیون، زهره آهو یا شغال، را با قند و مقداری آب مخلوط کرده به اندازه دو قاشق چایخوری به نوزاد می‌خورانند.

کمر درد برای درمان کمر درد هلیله سیاه و زرد، سلخون (solxon) قلنجون (golenjon) صمغ عربی، مقل‌ارزق (magalarzg)، روندچینی (ravandčyny) از وای‌زرد خزینه (azvāyezard) و مسطکی‌دانه (mastakydāne) را کوبیده با کمی عسل می‌خورند. در روستای مهرنجان با سیاه‌دانه، قرص کمر، موفل، زردچوبه، فلفل سیاه، نشاسته، شکر، عسل، زیره سیاه، تخم مرغ و آرد حلوايي می‌پزند و به بیمار می‌خورانند. در کشکولی روغن بادام کوهی و زیتون را با مقداری تریاک مخلوط کرده روزی یک‌بار در هوای گرم به کمر می‌مالند تا عرق کند و درد بهبود یابد.

کلیه درد برای درمان این بیماری کاکل ذرت، چوب گیلاس، خارپلنگ، تخم ترب، کاکنج، گل بنفشه،

اگرترکی (agerturky)، ریشه اریسا (arisā)، تخم کرفس، تخم هویج و سیاه‌دانه را جوشانده روزی سه بار می‌خورند. در روستای کشکولی برای از بین بردن سنگ کلیه بلاغ‌اوتی (bolāgovty) و بن سرخ (سیر کوهی) را دم کرده به بیمار می‌دهند. یا پوسته داخل سنگدان کبک را خشک کرده کوبیده آن را می‌خورند یا زهره بز کوهی را که تازه شکار شده و گرم است را به بیماری که سنگ کلیه دارد می‌خوراند سنگ را می‌اندازد.

ناراحتی قلبی برای درمان ناراحتی قلبی جوشانده سنبلتی (sonbulty)، بابونه، قراقات (garagat) و گاوزبان را به بیمار می‌خوراند.

فشار خون برای درمان فشار خون برگ گل مریمی، ریشه بید، گل سرخ، برگ زیتون، و گل زوقا را جوشانده به بیمار می‌خوراند. برای پایین آوردن فشار خون، سماق، آبغوره، آب‌لیمو، آب زرشک، آب ماست می‌خورند و خوردن میوه‌های خام نیز نافع است.

قندخون برای درمان شلخون، حبوا، هلیله‌زرد، انجزه (anjaze) را کوبیده می‌خورند. جوشانده ترتیزک (tartizak) (شاهی) ابولاغ اوتی نیز نافع است. برای درمان لاغری ناشی از قندخون تخم شنبلیه را جوشانده نه روز صبح‌ها ناشتا می‌جوشتند پس از هفت روز خوردن این دارو را قطع می‌کنند و دوباره نه روز از این دارو می‌نوشتند تا یک ماه از این رژیم پیروی می‌کنند.

اسهال برای درمان این بیماری از جوشانده گاوزبان و را با مایعات استفاده می‌کنند. یا اینکه لورک (lorak) (کشک) را ساییده می‌خورند اگر کودکی شیرخوار مبتلا به اسهال شود مادر کودک از همان داروهای بالا استفاده کند. کودک نیز درمان می‌شود.

ناراحتی معده برای درمان ساییده گیاه گنو (genuw) و گل کنه (golkone) را به بیمار می‌خوراند. سربرنجاسک را دم کرده بعد از هر وعده غذا می‌نوشتند.

استفراغ برای درمان استفراغ از دم کرده نعنا استفاده می‌کنند.

خون‌دماغ برای بند آمدن خون مقداری گچ را با آب خمیر کرده بر پیشانی و شقیقه‌ها می‌گذارند، یا پشم شتر را سوزانده خاکستر آن را در حفره‌های دماغ می‌ریزند.

یرقان این بیماری از خوردن گرمی بر انسان عارض می‌شود. علایم آن زردی چشم و چهره است برای درمان به بیمار خوراکی‌های سرد از قبیل ماست، هندوانه آبگوشت خروس می‌خوراند یا ماهی لیتیک (litak) (ماهی کوچک) را زنده به بیمار می‌خوراند. در روستای مهرنجان به بیمار جوشانده برگ و پوست درخت بید را می‌خوراند. در میان عشایر مهرنجان به بیمار شیر بز را که رنگ مویش زرد

است می‌دهند. برای درمان یرقان از مهره‌های زردیون و زنگیون گردنبندی به گردن بیمار می‌آویزند.

سرخک علائم این بیماری ۳ روز تب، ۳ روز ریختن دانه‌های قرمز روی پوست بدن، ۳ روز هم برطرف شدن دانه‌ها و تب شدید است. در سه روز اول به بیمار نباید باد بخورد، در سه روز دوم به بیمار خاکشیر می‌دهند تا دانه‌ها بیرون بریزد و در سه روز آخر به بیمار غذاهای خنک لیموشیرین و شیربرنج می‌خورانند تا پوست دانه‌ها بریزد و لکه آن از بین برود. و تا چهل روز از خوردن ترشی پرهیز می‌کنند. خاکشیر را آتش دود کرده تا از خارش پوست جلوگیری شود.

آبله علائمش بروز دانه‌های قرمز رنگی بر روی پوست که با خارش همراه است، بیماری یک ماه طول می‌کشد. برای درمان خاکشیر را با آب سرد شربت می‌کنند و به بیمار می‌خورانند.

تب علائم گرم شدن اعضای بدن و پیشانی، سریع زدن نبض، برای درمان موش کورک (moskorak) را با هرزه (harve) دم کرده می‌نوشند.

تب حصبه برای درمان یکی از افراد خانه به پشت‌بام رفته و فریاد می‌زند آی آدم دوزنی (dozny) ما یک بیمار عزیز داریم چه به او بدهیم تا خوب شود؟ هر کسی که صدای او را بشنود در جواب غذایی را نام می‌برد. آن غذا را درست کرده و بیمار می‌دهند تا بهبود یابد.

تقویت بدن برای تقویت بدن زردچوبه، دارچین، خسرودار، زنجبیل، زیره سبز، فلفل سیاه، قرص کمر، موفل، هل، زیره سیاه، میخک، تخم شوید، سیاه‌دانه، شکافته، ساییده، و می‌خورند.

جراحات

زخم برای درمان بریدگی بند یا جوال را سوزانده خاکستر آن را روی زخم می‌ریزند یا ادرار می‌ریزند.

سیاه زخم مقداری زهره گاو با کمی تریاک را در شیر زن حل کرده به بیمار می‌خورانند.

کورک دانه‌هایی است که روی پوست ظاهر می‌شود و داخل آن‌ها چرک جمع می‌شود. برای درمان روی دانه کورک کشمش و خرما را کوبیده می‌گذارند تا نرم شود و سوراخ شده چرک و کثافات آن خارج شود.

دانه اسمک (asomak) یا **سالک** دانه‌ای است که مدت یک سال روی پوست ظاهر می‌شود شکل آن مانند سنگ پا سوراخ سوراخ است برای درمان کشمش و گل‌ارمنی (gelearmani) را روی آن می‌گذارند تا سوراخ شود برای از بین بردن لکه‌های این بیماری گل‌ارمنی را ساییده روی دانه‌ها می‌پاشند.

دمل (domal) دانه‌هایی است قرمز رنگ و چرکی که بر پوست ظاهر می‌شود. برای درمان پیاز را زیر آتش کباب کرده روی دمل می‌گذارند تا سوراخ شود و چرک از آن بیرون بیاید. در روستای مهرنجان زالو را روی دمل گذاشته تا خون کثیف را بمکد، وقتی که شکم زالو ورم کرد پایین می‌افتد و می‌میرد و دمل

بهبود می‌یابد. در روستای کشکولی شیره گنگر (kangar) را با زهره گاو مخلوط کرده روی دمل می‌گذارند تا سر باز کند و چرکش خارج شود. در نودان شیره درخت قره‌تولی (garetoly) را روی دمل می‌گذارند تا سوراخ شود و چرک آن خارج شود.

افرادی که بر پوستشان دمل ظاهر می‌شود. مقداری از سیاهی سنگ‌های اجاق روی دمل می‌کشند و می‌گویند اگر تو این سیاهی را تحمل کردی (خطاب به دمل) من هم این درد را تحمل می‌کنم. پوست خجالت می‌کشد و دمل درمان می‌شود.

تبخال یا توول (toval) برای درمان گل ارمنی و طباشیر (Tabāšir) را سابیده با مقداری آب خیس کرده روی تبخال می‌گذارند.

گچلی برای درمان روی سر نفت می‌مالند.

سوختگی

برای درمان سوختگی ناشی از آب جوش گوش خر را بریده مقداری از خون را روی سوختگی می‌ریزند برای درمان سوختگی‌های عمیق مقداری سنگ خناسه (xenase) (نوعی خزه) را کوبیده پودر آن را روی سوختگی آبدار می‌ریزند برای سوختگی خشک پودر سنگ خناسه را با آب گل خطمی مخلوط کرده مانند ضماد روی سوختگی می‌مالند.

زخم‌ها و جراحات

برای درمان گاه‌مورد (gahmord) و پنجه‌مریم را می‌جوشانند تا سفت شود پس روی زخم می‌مالند یا به صورت قرص می‌خورند.

گزیدگی

مارگزیدگی برای درمان فرد مار گزیده را داخل تاب گذاشته و تاب می‌دهند تا استفراغ کند و زهر از بدن خارج شود یا اینکه اسفند را جوشانده به فرد می‌خورانند تا استفراغ کند. محل مارگزیده را تیغ زده و زهر را می‌مکند تا زهر خارج شود.

عقرب‌گزیدگی برای درمان ابتدا تیغ می‌زنند و زهر را می‌مکند تا زهر خارج شود. سپس سابیده پوست انار را روی آن می‌پاشند یا اینکه مهره عقرب را سابیده با آب روی محل می‌مالند در روستای مهرنجان پشکل گوسفند را کوبیده، گرم می‌کنند، و بر محل گزیدگی می‌بندند.

سگ‌گزیدگی اگر کسی را سگ گاز بگیرد. مقداری فضله مرغ را با انجیر می‌کوبند بر جای دندان سگ می‌بندند.

شکسته‌بندی

کوفتگی هنگامی که جایی از بدن در اثر ضربه خون کثیف جمع و کبود شود روی محل را زالو می‌اندازند تا خون کثیف را بمکد، اگر کوفتگی داخلی باشد، جوجه محلی را بدون نمک آب‌پز کرده می‌خورند تا خون از شکم خارج شود.

در روستای مهرنجان برای درمان کوفتگی نزد بیتال می‌روند. وی ابتدا شیشه‌ای مدور را بر محل کوفته شده می‌غلطانند. سپس مقداری مک، خرما، و مورد را با مقداری نمک کوبیده بر محل کوبیده می‌بندند.

در روستای کشکولی نم‌د را در آب خیس می‌کردند مقداری نمک روی آن می‌پاشند بر موضع کوفته می‌بندند. یا پوست زبردنیه بره را محکم روی موضع می‌بستند یا اینکه مقداری پی بز را با زردچوبه مخلوط کرده روی موضع می‌مالند.

در رفتگی برای درمان نزد بیتال رفته او ابتدا محل را با آب نمک ماساژ می‌دهد و به چپ و راست می‌چرخاند و محکم می‌کشد تا دررفته جا بیفتد روی آن پی و زردچوبه بسته و اطرافش را با پشم گوسفند تا سه روز می‌بندند.

شکستگی برای درمان نزد بیتال می‌روند. بیتال محل شکسته را به آرامی ماساژ می‌دهد تا استخوان‌ها به هم نزدیک شوند. پس روی محل شکسته موی بز می‌گذارند و اطراف آن را با چند دانه نی محکم می‌کنند و با ریسمان می‌بندند. بعد از چند روز باز کرده اگر جانیفتاده بود باز می‌کنند و از نو می‌بندند در روستای کشکولی بزرگ به جای استفاده از نی از پوست درخت بید استفاده می‌کنند تا با خشک شدن پوست درخت بید عضو محکم به هم جوش بخورد.

حجامت

برای درمان بعضی از بیماری‌ها و کم کردن غلظت خون حجامت می‌کردند این کار را کولی‌ها، سلمان‌ها، قابله‌های محلی انجام می‌دادند. روش کار بدین صورت است که محفظه شیشه‌ای شبیه قیف (یا شاخ بز) بر محل درد قرار داده و می‌مکند، تا ورم کند سپس قیف را برداشته بر موضع ورم کرده چند تیغ می‌زنند دوباره قیف را گذاشته می‌مکند تا خون کثیف از آن خارج شود.

خالکوبی

برای درمان بعضی از بیماری‌ها (ورم دست و پا، آب‌ریزش چشم، درد ناحیه گلو) خالکوبی می‌کردند. روش کار بدین صورت است بر پوست سوزن آغشته و زهره شکال (sokāl) یا گاو را فرو می‌کنند. خون خارج شده را خشک نمی‌کنند تا خودش خشک شود. شکل‌ها ساده و به صورت خال‌هایی در کنار هم‌اند ابزار آن نیز سوزن و زهره شکال است.

اشخاصی که به طب سنتی می‌پردازند

دلاک یا سلمانی برای ختنه کردن کودکان و حجامت اقدام می‌کند دندان کشیدن نیز به عهده او بود.

قابله (ماما) برای زایمان و حجامت اقدام می‌کند.

بیتال (bytāl) برای درمان شکسته‌بندی اقدام می‌کند.

ملا یا دعانویس برای درمان بیماری‌های روحی اقدام می‌کند.

عطارها فروشنده داروهای گیاهی بوده که در کنار این طبابت نیز می‌کردند.

ابزار و وسایل

- وسایل و ابزار وسایل دلاک‌ها، تیغ و پنبه سوخته است.

- وسایل و ابزار کار قابله‌ها نیز عبارت‌اند از: قیچی، محفظه شیشه‌ای برای کار حجامت، تیغ.

